

ПЕДАГОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Анотація. В статті розглядається важливе поняття «рефлексія». Перші спроби її пояснити та тлумачення цього поняття з різних аспектів. Описуються основні етапи становлення та розвитку рефлексії в педагогічній діяльності викладача вищої школи. З педагогічного рівня рефлексія розглядається при взаємодії викладача та студента під час навчального процесу. Намагання викладача не лише передавати наукову інформацію студентові, а і намагання викладача навчити студента творчо мислити. Здатності використовувати власні знання для вирішення важливих завдань. При виникненні невідкладних та нештатних ситуацій, вміння оцінити власні дії та знаходити швидко вихід із цієї ситуації. Внаслідок цього основна мета викладача у вищій школі, це є «вирощування» вмінь та знань, які допомагали би в подальшому рости самостійно студентові та ставати професіоналом в своїй діяльності. А для цього потрібно щоб викладач у вищому навчальному закладі вмів сам володіти рефлексією. Для кращого розвитку рефлексивних дій викладач не повинен займати авторитарну позицію по відношенню до студентів, а бути наставником або старшим братом для покращення навчального процесу. Описуються підходи до дослідження рефлексії в системі пізнавальної педагогічної діяльності. Висвітлюються види педагогічної рефлексії. Виокремлюється новий вид рефлексії, а саме феноменологічна рефлексія, яка надає можливість піднятися в пізнанні над власними знаннями, викладач не повинен займати авторитарну позицію, а бути наставником або старшим братом для покращення навчального процесу. Аналізуються всі компоненти педагогічної рефлексії, які виникають під час обміну між викладачем та студентом в педагогічній діяльності. Розглядаються основні функції педагогічної рефлексії.

Ключові слова: рефлексія, педагогічна рефлексія, методологічна рефлексія, методична рефлексія, технологічна рефлексія, функції рефлексії, компоненти рефлексії.

Filippova Larysa

Bogomolets National Medical University

PEDAGOGICAL REFLEXION IN HIGHER SCHOOL

Summary. The article considers an important concept of "reflection". The first attempts to explain it and to interpret this concept from various aspects. The main stages of the formation and development of reflection in the pedagogical activity of the teacher of higher education are described. From a pedagogical level, reflection is considered in the interaction of a teacher and a student during the educational process. The efforts of the teacher not only to transfer scientific information to the student, but also the efforts of the teacher to teach the student to think creatively. Ability to use own knowledge to solve important tasks. In case of unplanned and abnormal situations, be able to evaluate your own actions and find a quick way out of this situation. As a result, the main goal of the teacher in higher education is to "grow" the skills and knowledge that would help in the future to grow independently for the student and become a professional in their activities. And for this purpose it is necessary for a teacher in a higher educational institution to self-mastery a reflection. For a better development of reflective actions, the teacher should not take an authoritarian attitude towards students, but be a mentor or elder brother to improve the learning process. Describes approaches to the study of reflection in the system of cognitive pedagogical activity. The types of pedagogical reflection are highlighted. A new form of reflection is singled out, namely phenomenological reflection, which gives the opportunity to rise in knowledge over their own knowledge. the teacher should not take an authoritarian position, but be a mentor or elder brother to improve the learning process. All components of pedagogical reflection that arise during the exchange between a teacher and a student in pedagogical activity are analyzed. The main functions of pedagogical reflection are considered.

Keywords: reflection, pedagogical reflection, methodological reflection, methodical reflection, technological reflection, functions of reflection, components of reflection.

Постановка проблеми. В університетах потрібно формувати людину як активну особистість, суб'єкта діяльності. Для цього потрібно викладачу поставити ціль не лише передавати студентові певний об'єм знань, вмінь та навичок, а також намагатися розвинути його здібності, самовизначитися в творчих відносинах, самостійно навчитися вирішувати різного рівня задачі, приймати рішення в нестандартних умовах. Щоб це досягти потрібно вміння надавати власні дії до рефлексії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рефлексія – від латинського слова «reflektō» – повертати назад, «refleksys» – зворотній хід. Поступово в англійській мові з'являється поняття «to reflect upon» – що відповідає «роздуми над...».

Поняття рефлексія вперше виникло в давній Греції. Головною задачею, за визначенням Сократа рефлексія – це пізнання власної духовності та сутності. Платон вважав, що це є шлях виховання розсудливості. Аристотель вважав, що рефлексія – це божественний розум, який надає можливість виявити єдність предмета знання та саме знання. Декарт розглядав рефлексію як здатність індивіда сконцентруватися на змісті своїх думок та відокремитися від зовнішнього світу.

Розмежування рефлексії спостерігається вперше в працях Канта. Він рефлексію поділяє на логічну, коли уява о навколишньому світі просто порівнюється один з одним, та трансцендентальна, коли порівнювані уявлення пов'язані з відчуттями або розумом. Гегель розглядав

рефлексію, як рушійну силу, яка розвиває дух людини.

Рефлексія є предметом дослідження великої кількості наук. В наш час діяльність рефлексії є важливим критерієм для виживання, для продуктивності, а це є основа успішності людини. За допомогою рефлексії можна визначити наскільки людина є послідовною, цілеспрямованою, яким чином був отриманий результат. З цього виходить, що рефлексія – це не просто вміння мислити, це є окремий вид діяльності і одночасно цей вид є специфічний.

Рефлексія як педагогічна категорія розроблена в найменшій мірі. Тому проблема рефлексії в педагогіці досліджена недостатньо. Це може бути обумовлено тим, що поняття рефлексія використовується в різних контекстах та обумовлено неоднозначним змістом самого явища.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Раніше рефлексію розглядали як необхідне явище, то зараз усвідомлення поняття в середині рефлексії. Дослідження та вивчення рефлексії відбувалося на різних рівнях (педагогічному, практичному, теоретичному) і ці рівні між собою перетинаються. В педагогічному рівні рефлексія розглядалась і розглядається з точки зору взаємодії викладача та студента в навчальному процесі.

Як показав літературний пошук, автор Безгіна Ю.В. [1], розглядаючи поняття рефлексія, стверджує, що рефлексія відбувається за стадіями та розуміння рефлексії як «практичне усвідомлення» знаходить себе у різних ступенях усвідомлення самості, оскільки самопізнання є основою розвитку постійного самоконтролю та саморегуляції людини, а це в свою чергу є головною рисою для професійної педагогічної діяльності.

В останні роки дуже ретельно досліджується рефлексія в професійній діяльності людини, а саме в педагогічній діяльності [2]. Проблема педагогічної рефлексії в дослідженнях пов'язано з одного боку, з педагогічною діяльністю викладача у вищому навчальному закладі, а з іншого боку з навчальною діяльністю студента. Професійний розвиток викладача не можливий без педагогічної рефлексії.

Мета статті. Головною метою цієї статті є розгляд педагогічної рефлексії, а саме рефлексія викладача, яка відбувається під час підготовки та проведення занять у вищих медичних закладах. В основі рефлексії лежить компонент мислення, тобто це є інтелектуальна діяльність викладача. Ця діяльність орієнтована на пізнання самого себе в системі пізнавальної діяльності. Існує три підходи до дослідження рефлексії в системі пізнавальної діяльності:

- рефлексія, як діяльність;
- рефлексія є компонентом педагогічної здатності викладача;
- рефлексія, як психологічне новоутворення особистості навчаючого.

Нам здається, що саме ці три підходи є не віддільними. Вони між собою тісно пов'язані і не відрізняються один від одного. Професійна рефлексія спонукає нововведення викладачем, виникає переосмислення змісту, відбувається усвідомлення педагогічної майстерності, а без цього не може бути творчої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на дослідження отриманих результатів Хуторського А.В. [3], можна визначити, що педагогічна рефлексія:

- допомагає сформулювати отримані результати та визначити ціль навчальної діяльності;
- дозволяє визначити свою індивідуальність та унікальність;
- відбувається процес самоаналізу та самооцінки минулим діям з метою фіксації її результатів та подальше самовдосконалення своєї діяльності та самого себе як її суб'єкта.

Згідно цього, ми можемо виділити наступні види педагогічної рефлексії:

– *Методологічну рефлексію.* Вона характеризується своєю спрямованістю на методологічні аспекти розвитку професійної культури, тобто дозволяє дослідити зміни в шляхах пізнання. Цей рівень обумовлений від оволодінням методом – до навичок мислення.

– *Методичну рефлексію.* Це процес є майже необоротний; він є перехідною ланкою. На цьому рівні відбувається перехід від ідеї до поняття, від слабкої емоції до переконання, до вміння ототожнювати. Ця рефлексія тісно пов'язана з професійно-педагогічною діяльністю викладача та розвитком особистості студента. Цей вид рефлексії включає себе самоспостереження, самоконтроль, самооцінку своїм діям [4]. В педагогічній діяльності методичної рефлексії можна виділити ще додаткові види рефлексії:

1) *Особистісна рефлексія* – вона розглядає перетворення власних думок діяльності, спілкування, тобто власного відношення до навколишнього середовища. Для викладача цей вид рефлексії допомагає визначити утруднення та протиріччя, які можуть виникати під час розробки плану заняття. Викладач завдяки цій рефлексії робить планування та послідовність своїх дій для одержання певних досягнень та цілей.

2) *Міжособистісна рефлексія* – вона спрямована на зміни в спілкуванні, взаємовідносини з людьми. Під час взаємодії викладач намагається поставити студента в позицію активного суб'єкта навчання; розвинути здібності до самовдосконалення у студентів. Також під час взаємовідношень викладач намагається збудувати певні відношення зі студентами, з викладачами. Тобто побудувати рефлексивну орієнтацію «на студента», «на викладачів».

3) *Предметно-функціональна рефлексія* – розглядає зміни в пізнанні предмета або події навколишнього світу. Під час такої рефлексії викладач виділяє окремі блоки інформації. Намагається розглянути детальніше в кожному блоці поняття. Намагається визначити шляхи для вирішення виникаючих утруднень, під час навчального процесу та викладання інформаційного або наукового матеріалу.

Технологічна рефлексія, яка надає можливість пізнати сутність та зміст технологічних процесів. Саме ця рефлексія дозволяє усвідомити аналіз навчальної діяльності, надає можливість відкрити професійні новації, самоудосконалитися, намагання до активних дій в самореалізації [4].

Крім цих трьох видів рефлексій в праці Орлової В. [5, с. 162] спостерігаємо окремий вид рефлексії, феноменологічну рефлексію, яка надає можливість піднятися в пізнанні над власними

знаннями, порівняти їх з іншими знаннями, тим самим зробити рефлексію власних знань, як раніше отриманих так і нових знань.

Педагогічна діяльність носить рефлексивний характер. В чому цей характер проявляється? Цей характер визначається з перших моментів педагогічного процесу. Викладач повинен організувати навчальний процес та надати матеріал, який буде використовувати під час навчального часу; розглянути всі методи, які можна використовувати для розв'язку задачі, а головне для викладача ще відчутти та ввійти в емоційний стан студентів. Як правило, 80% успіху заходу залежить від організації і лише 20% – від учасників. Тобто успіх будь-якого заходу буде залежати від того, на скільки все сплановано, продумано та підготовлено, також якщо все гарно сплановано можна вважати, що справа на половину зроблена. Тому на наш погляд, ретельно продумане заняття та алгоритми дозволяють на 100% зацікавити студентів до вивчення предмету, а це створює умову для осмислення та аналізу як вже отриманих знань, так і нових отриманих знань. Всі ці умови дозволяють під час навчального процесу у студентів розвинути певні професійні компетенції, а саме: здатність використовувати знання для розуміння властивостей речовин та механізмів хімічних процесів, які відбуваються в природі та живому організмі. Планувати та проводити фізичні та хімічні експерименти, обробляти їх результати та оцінювати похибки.

Не потрібно забувати, що викладач вищих навчальних закладів повинен навчитися оцінювати себе як учасника діалогу зі студентами, та передбачати їх відповіді.

Гімпель Л.П. в своїй праці [6] підкреслює, що під час педагогічної рефлексії відбувається обмін діяльностями викладача та студента, тому можна виділити наступні компоненти як:

- рефлексія викладачем діяльністю зі студентом;
- рефлексія викладачем своєї діяльності;
- рефлексія викладачем педагогічною взаємодією;
- рефлексія навчаючих своєму предмету.

Внаслідок, всього можна визначити, що рефлексія в педагогічному процесі має велику низьку функцій, а саме:

- діагностичну функцію – ця функція буде обумовлювати взаємовідношення викладача до студентів і навпаки, як саме студенти будуть відноситися до викладача;
- проектувальна функція – вона передбачає моделювання, проектування діяльності;
- організаційна виявляє шляхи та засоби організації педагогічної діяльності;
- комунікативна – спілкування викладача та студентів, стиль цього спілкування та взаємоповага між суб'єктами взаємодії;

Список літератури:

1. Безгина Ю.Б. Современные подходы к пониманию термина «Рефлексия». *Альманах современной науки и образования*. Тамбов : Грамота, 2007. № 1(1). С. 37–41.
2. Бизяева А.А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия. Псков : ПГПИ им. С.М. Кирова, 2004. 216 с.
3. Хуторской А.В. Современная дидактика: ученик для вузов. Питер, 2001. 544 с.
4. Елисеев В.К. Становление и развитие рефлексивной культуры учителя как субъекта педагогической деятельности: дис. док. пед. наук : 13.00.08. Москва, 2005. 460 с.
5. Орлова В.О. Развитие педагогической мастерности викладача в условиях непрофессиональной освіти : монографія / за ред. М.М. Солдатенко, О.М. Семенов. Глухів : РВВГДБУ, 2008. 284 с.

– змістовнотворча функція – зміст взаємодії або спілкування;

- мотиваційну – цільові установки діяльності;
- коректувальна – відбувається корекція власної діяльності під час педагогічного процесу.

На нашу думку, викладач для розвитку у студентів рефлексивних здібностей, повинен вміти рефлексувати, тому що будь-яке викладання є управлінською діяльністю. В той же час викладач повинен створити умови для розвитку рефлексії у студентів. Для викладача повинен спрацьовувати принцип «вироснування», тобто викладач повинен створити умови для дій, для спілкування, комунікації які б супроводжували само зміни у студентів. Як ми розуміємо, що такий підхід потребує розвинутої рефлексивної здатності у самого викладача.

Ми вважаємо, що при створенні цих умов викладач не повинен займати авторитарну позицію, а бути наставником або старшим братом для покращення навчального процесу.

Також не потрібно забувати і той момент, що в процесі рефлексії у викладача з'являються утруднення до своєї практичної діяльності. Цей момент може бути обумовлений недостатнім рівнем рефлексії самого викладача, він може не розуміти та не бачити причин, які б заважали йому розуміти студента та впливати на нього.

В якості однієї із важливих педагогічних умов ефективної роботи, за думкою Посталюк М.Ю. [7] є педагогічний та методичний аналіз власної професійно-педагогічної діяльності. Ці два аналізу допомагають викладачеві подолати труднощі в своїй педагогічній діяльності.

Висновки. Ми вважаємо, що найкраще педагогічну рефлексію будемо спостерігати в момент стимулювання студентів до самовизначення та в момент формування власного «Я». В якості успішного розвитку педагогічної діяльності викладач вводить критерії «рефлексивної позиції» як інтегральний показник рівня осмислення, саме в цей момент, повинно відбуватися усвідомлення власної діяльності. Основними пунктами рефлексивного показника є: цілеспрямованість, планування, аналіз та контроль за процесом діяльності, відчуття як мери та часу, вміння слухати і чути навколо студентів, критично мислити та прямувати до спілкування, а також бути готовим давати собі самооцінку на будь-якому моменті рефлексивної дії. Саме коли викладач надає собі самооцінку, він повинен стати в позицію, «спостерігача», «дослідника» або «контролера» по відношенню до своєї системи цінностей орієнтацій, до своєї діяльності; осмислити свій досвід, і все це заради того, щоб знову прийти до нового розуміння і до нових цінностей відношень.

6. Гимпель Л.П. Педагогическая рефлексия в структуре персональной деятельности. *Актуальные проблемы современной педагогики* : междун. заочная научно-практическая конференция (Новосибирск, 15 февраля 2010 г.). Новосибирск, 2010. С. 25–28.
7. Посталюк Н.Ю. Творческий стиль деятельности : педагогический аспект. Казань : Изд-во Казанского университета, 1989. 256 с.

References:

1. Bezgina Iu.B. (2007). Sovremennye podkhody k ponimaniuu termina Refleksiiia [Modern approaches to understanding the term "reflection"]. *Almanakh sovremennoi nauki i obrazovaniia*. Tambov : Gramota, vol. 1(1), pp. 37–41.
2. Biziaeva A.A. (2004). Psikhologiiia dumaiushchego uchitel'ia pedagogicheskaiia refleksiia [Psychology of a thinking teacher: pedagogical reflection.]. Pskov : PGPI im. S.M. Kirova, 216 p.
3. KHutorskoi A.V. (2001). Sovremennaia didaktika uchenik dlia vuzov [Modern didactics: student for universities]. Piter, 544 p.
4. Eliseev V.K. (2005). Stanovlenie i razvitie reflektivnoi kultury uchitel'ia kak subieekta pedagogicheskoi deiatel'nosti [Formation and development of the teacher's reflective culture as a subject of pedagogical activity]. Dis. dok. ped. nauk : 13 00 08. Moskva, 460 p.
5. Orlova V.O. (2008). Rozbitok pedagogichnoi maisternosti vykladacha v umovach neprofesiinoi osvity [Development of pedagogical skills of a teacher in conditions of non-professional education]. Monografiia za red. M.M. Sol-datenko, O.M. Semeno. Gluchiv : PVVGDBU, 284 p.
6. Gimpel L.P. (2010). Pedagogicheskaiia refleksiia v strukture personalnoi deiatel'nosti [Pedagogical reflection in the structure of personal activity]. *Aktualnye problemy sovremennoi pedagogiki* : mezhdun. zaocnaia nauchno-prakticheskaiia konferentsiia, Novosibirsk 15 fevralia, Novosibirsk, pp. 25–28.
7. Postaliuk N.Iu. (1989). Tvorcheskii stil deiatel'nosti: pedagogicheskii aspekt [Creative activity style: pedagogical aspect]. Kazan : Izd-vo Kazanskogo universiteta, 256 p.